

Jizzax Vohasi Aholisining Xo'jalik An'analari Bilan Bog'liq Urf-Odat Va Marosimlar

Tilovboyev Muhammad¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Jizzax vohasi aholisining xo'jalik an'analari bilan bog'liq urf-odat va marosimlar haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Markaziy Osiyoning qoq markazida joylashgan Jizzax vohasi asrlar davomida rivojlanib kelgan boy madaniy meros va iqtisodiy an'analarga boy mintaqadir. Ushbu voha aholisi o'zlarining iqtisodiy hayotini shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan noyob urf-odatlar va marosimlarni ishlab chiqdilar. Qishloq xo'jaligi amaliyotidan savdo marosimlarigacha, bu an'analarda madaniyat va tijorat o'rtasidagi simbiotik munosabatlarga ajoyib ko'rinish beradi. Jizzax vohasining iqtisodiy yuragi qishloq xo'jaligi bilan bog'liq bo'lib, ekinlarni etishtirish puxta marosimlar va bayramlar bilan birga olib borilmoqda.

Kalit so'zlar: Jizzax vohasi, urf-odatlar, xo'jalik an'analari, madaniy meros, kigiz bosish, quroq tikish, chorvachilik, ko'pkari, eagar tayyorlash, hunarmandchilik.

Kirish. Jizzax vohasining iqtisodiy hayoti serhosil dalalaridan tashqarida savdo va tijorat markazlari vazifasini o'taydigan jonli bozorlarga qadar cho'zilgan. Ushbu bozorlar nafaqat iqtisodiy almashinuv joylari, balki madaniy hamkorlik markazlari hamdir [1, 246]. Har bir bitim an'analarga boy bo'lib, xaridorlar ham, sotuvchilar ham belgilangan urf-odatlariga rioya qilishadi. Bunday an'analardan biri bu bitimlar paytida tuz va nonni tantanali ravishda almashtirishdir. Ushbu ramziy harakat ishtirok etgan tomonlar o'rtasidagi o'zaro hurmat va xayrixohlikni anglatadi. Bundan tashqari, bozorlar rang-barang matolar va an'anaviy hunarmandchilik bilan bezatilgan bo'lib, mintaqaning madaniy xilma-xilligini aks ettiruvchi jozibali muhit yaratilmoqda.

Kigiz bosish qo'y jonidan asosan yosh qo'zilarining jonidan tayyorlansa yumshoq chiqqan, qo'y jini yaxshilab yuvilib, tozalaniq titilgan va yuvilib bo'yoqqa tashlangan, bo'yoq vazifasini esa har xil daraxt jumladan shaftoli va yong'oq bargidan toq sariq gulidan ranglar olingan, bo'yab bo'linganda so'ng qop (kandir) ustiga yoyilgan va bo'yalgan junlardan har xil ramzlar, rasmlar chiqarishgan hamda qaynoq sho'r suv quyilgan hamda ayollar bilaklari bilan yumaloq qilib buklashgan hamda ayollar va yosh bolalar tomonidan tepilgan [2, 35]. Quroq tikishda bir biriga kelin-kuyov qurashib, ilashib yursin deya bolalari ko'p bo'lsin, har xil balo ko'zlardan saqlasin deb har xil rangli matolar bilan to'rtburchak shaklda quroq tikishgan, quroq asosan sep uchun yosh oilalarga qilingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Jizzax vohasida iqtisodiy an'analari ijtimoiy tadbirlar, xususan, to'ylar matosiga singib ketgan. Ushbu bayramlar nafaqat shaxslar birlashmasi, balki oilalar va ularning iqtisodiy resurslarining birlashishi hamdir [3, 17]. Mahr almashish ushbu marosimlarning hal qiluvchi jihati bo'lib, unda ishtirok etgan oilalarning iqtisodiy mavqei va ijtimoiy mavqeini aks ettiradi. Ko'pincha chorvachilik, to'qimachilik va boshqa qimmatbaho buyumlardan iborat mahr kelining qadr-qimmatini aniq ifodalaydi. Ushbu an'ana nafaqat ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi, balki yangi tashkil etilgan xonadonning iqtisodiy barqarorligiga ham hissa qo'shadi. Mahrning muzokaralari va taqdimoti murakkab marosimlarni o'z ichiga oladi, bu jamiyatdagi iqtisodiy aloqalarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Ot ko'pkariga tayyorlashdan oldin 15-maydan boshlab to sentabr oyining oxirigacha bog'lovda bo'lgan. ko'pkariga tayyorlanadigan ot may oyining o'rtalaridan boshlab to sentabr oyining oxirlarigacha bog'lovda turiladi. Otni bog'lash ham alohida ahamiyat kasb etgan ya'ni bir ot

¹ Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fani o'qituvchisi

bog'langan joyda uning atrofiga boshqa otni bog'lashmagan. Sababi bir biriga tepib shikast yetkazmaslikni oldini olish maqsad qilingan va bunday bog'lanish yakka qoziq usulida bog'lanish hisoblangan [4, 64]. Otni bog'lovda saqlagan paytida uni minish, joyidan siljitib aylantirish mumkin emas.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Ot bog'lovdan chiqarilgan kuni mahalla yosh o'gil bolalarga bo'g'irsoq qilib tarqatilgan. Lalmi dehqonchilikda yer avgust oyida yaxshilab chuqurlab haydalgan oktyabr oyida ekin ekilgan, avgust oyida yer haydalişiga sabab yerdagi suv namligi qochib ketmasligi uchun. Yerga ishlov berishda omochga yaxshi yerga botishi uchun dastlab moy surtilgan. Don sepishda ho'kizning boshidan don tegib yerga tushsa hosil yaxshi bo'lmagan. Qoramolni qish oylarida erta tong turib molning orqasini siypashgan, siypalangan qoramol siygan va qish kuni tagi zaxlab ketmaslik uchun siyayotgan paytda tog'ora tutilib siydigini chekaga to'kishgan hamda qo'y qumalog'ini qoramol tagiga sepishgan sababi tagi nam bo'lmashligi uchun [5, 98].

Pay mayda qilinib silliqalanib bolg'a bilan to'nka ustida pachaqlangan va yumshoq bo'lgandan so'ng, ayollar tomonidan tolaga ajratilgan. Poydan tayyor bo'lgan tolani kigizni kleyga botirib, molning qovurg'asidan yasalgan (maxsus andava shaklda) tekislangan va oqqayin po'stlog'i bilan yelimgan. oqqayindan yasalgan egar o'zining mustahkamligi bilan ajarlib turgan dastlab oqqayin Jizzaxga Rossiyadan keltirilgan. Kleylangan egar 3,4 kun quritilgan bir kun ustki qismi poylangan ikkinchi kuni esa boshqa taraflari poylangan. Poylangan egar quritilib najdak qog'oz bilan qirralari tekislangan va egarning ustki qismi qizil kraska va lak urilib ranglantirilgan.

Otning bo'yniga qizil-oq ipdan ip bog'langan va bilan bo'ridan himoyalangan rivoyatlarda bo'rining ota bobosi ipga osilgan va shuning uchun ham bo'ri ipdan qo'rqadi degan tushuncha mavjud. Bundan tashqari daladagi qo'tonlarga ola ip (echking junidan) aylantirib chiqishgan va bundan ilon, chayon, bo'ri umuman dala qo'toniga yaqinlashmagan. Cho'pon ham o'z navbatida zaharli hasharotlardan himoyalaniş uchun qo'y junidan tikilgan chakmon kiyib yurgan va undan ko'rpa vazifasida ham foydalangan. Chorvachilikda qoramoldan olingan moyni echking qornidan bo'lgan meshda saqlashgan, yil davomida moyni yaxshi saqlanishiga xizmat qilgan. Qorin moyni qayin-singil va qayni-opalarning ulushi yuqori bo'lgan va ular o'z xoxishicha kesib olib olib ketganlar. Qorin moyni, archa shoxlari yuvilgan suvga yuvib yeyilsa yanada mazaliroq bo'lgan.

TAHLIL VA NATIJALAR. Suv qimmatbaho manba bo'lgan Jizzax vohasi kabi qurg'oqchil mintaqada ushbu muhim mahsulotni taqsimlash va boshqarish an'anaga aylangan. Suv taqsimoti "mahalla" deb nomlanuvchi kommunal tizim tomonidan boshqariladi, bu yerda har bir mahalla suv ta'minotini birgalikda boshqaradi. Mahalla rahbari, ko'pincha hurmatli oqsoqol jamiyat a'zolari o'rtasida suvning teng taqsimlanishini nazorat qiladi. Suvni taqsimlash bilan bog'liq marosimlar ko'pincha suv manbalarini boshqarishga ishongan ruhlarni tinchlantirish uchun ibodat va marosimlarni o'z ichiga oladi. Ushbu marosimlar nafaqat ilohiy marhamatni izlash vositasi, balki umumiy bog'lanish tajribasi sifatida ham xizmat qiladi. Suv resurslarini ehtiyotkorlik bilan boshqarish vohaning iqtisodiy barqarorligi uchun ajralmas bo'lib, bu marosimlarni jamiyatning omon qolishi uchun muhim qiladi [6, 122].

Muqimiy qishloq xo'jaligi Jizzax vohasining tamal toshi bo'lsa-da, iqtisodiy hayotni shakllantirishda ko'chmanchi an'analar ham muhim rol o'ynaydi. "Yurt aholisi" deb nomlanuvchi ko'chmanchi qabilalar o'z podalari bilan vohadan o'tib, o'troq jamoalar bilan savdo va barter bilan shug'ullanadilar. Ko'chmanchi savdo karvonlarining kelishi o'troq va ko'chmanchi aholi o'rtasidagi simbiozni ta'kidlaydigan murakkab marosimlar bilan belgilanadi. Ushbu marosimlar davomida ko'chmanchilar o'zlarining an'anaviy hunarmandchiligi, to'qimachilik va chorva mollarini namoyish etib, tovarlar va madaniy amaliyotlarning dinamik almashinuvini rivojlantirdilar. Ko'chmanchi ta'sir vohaning iqtisodiy landshaftiga xilma-xillikni kiritadi va sivilizatsiya chorrahasi sifatida mintaqqa tarixining timsoli bo'lgan an'analarning noyob uyg'unligini yaratadi.

Xulosa. Jizzax vohasi aholisining iqtisodiy an'analari madaniyat va tijorat o'rtasidagi chuqur bog'liqlikdan dalolat beradi. Jamiyatni qo'llab-quvvatlaydigan serhosil dalalardan tortib, savdoni osonlashtiradigan gavjum bozorlargacha, iqtisodiy hayotning har bir jihati odamlarning qadriyatlarini va

o'ziga xosligini aks ettiruvchi marosimlar bilan to'ldirilgan. Ushbu an'analar nafaqat vohaning tarixiy ildizlariga nazar tashlabgina qolmay, balki uning iqtisodiy muammolarga qarshi turishiga ham hissa qo'shadi. Jizzax vohasi rivojlanishda davom etar ekan, bu urf-odatlarini asrab-avaylash kelajak avlodlarga nafaqat gullab-yashnayotgan iqtisodiyotni, balki ushbu Markaziy Osiyo marvaridining mohiyatini belgilaydigan boy madaniy meros gobelenini meros qilib olishni ta'minlaydi.

1. Abdurahmonov Q.X. Abduramanov X.X. "Demografiya" - Noshir - Toshkent — 2011 yil. [386] - 246 bet.
2. Umurzoq Alibekov. "O'zbek xalqi etnomadaniyatida bo'ri timsoli" Toshkent - 2022. [60] - 35 bet.
3. И.А. Даниловой, О.А. Хараевой. Этническая демография. Сборник статей/ Под ред. М.: МАКС Пресс, 2010. – [143] "Демографические исследования", 17-бет.
4. Мирсодиқ Исҳоқов “Худуд ул – олам”. -Т .: O'zbekiston, 2007. [265] 64 б . (Қадимги битиклар).
5. О. Safarov, D. O'rayeva, M. Qurbonova. "O'zbekiston xalqlari etnografiyasi va folklori". O'qituvchi - Toshkent 2007-yil [198] - 98 bet.
6. N. B. Toshtemirov. "Jizzax xalq qo'shiqchiligida folklor" Toshkent 1993-yil. [202] - 122 bet.

